

2. Šepot Phila Fontaina

Není pravda, že o tom předtím nikdo nevěděl. Nelze nevědět.

Někdo poblíž internátní školy plné dětí původních obyvatel bydlí. Někdo do ní dováží jídlo. Někdo další děti z internátů léčí, někdo je přece pohřbívá.

Něčí dítě přichází o přátele, nějaká rodina zase o sousedy.

Ne moc nahlas, ne před těmi nejmladšími, ale přesto se o tom mluví. Nejčastěji doma, a pokud ve škole, tak nikdy ne při vyučování. Sem tam něco naznačí ty či ony noviny. Člověk o takovou krátkou zprávičku občas zavádí pohledem, protře si oči, zalapá po dechu.

Nelze nevědět, takže Kanadáné celé ty dlouhé roky věděli. Jen Kanada nevěděla.

V létě roku 1990 vypukla v městečku Oka v provincii Quebec krize. Ke stávající zeleni chce kdosi připojit staré pohřebiště Mohavků. Rozšířený areál se má stát ideálním golfovým hřištěm a dalším místem pro zástavbu. Nejdříve protestují jednotlivé organizace původních obyvatel, ale brzy se přidává stále víc lidí. Přijíždí policie a poté i armáda. Obličej rozzuřeného domorodého muže jen pár centimetrů od nosu bílého vojáka v zelené helmě – takové fotografie obletí svět.

Po pacifikaci Oky panuje v Kanadě ticho, ačkoli ne smír. Je jasné, že v tomto konfliktu nejde pouze o část posvátného

místa zarostlého borovicemi. Je cítit napětí. Pomůže ho uvolnit sedm a půl minuty rozhovoru s Philem Fontainem.

30. října 1990 navštíví Phil Fontaine winnipežskou arcidiecézi. Je už tehdy váženým politikem, ve Shromáždění Prvních národů (Assembly of First Nations, AFN) zastupuje původní obyvatele provincie Manitoba. Říkají mu *chief*, náčelník.

Pro média je pomocným *go-to Indian*, „Indiánem na telefonu“. Tím prvním, kdo člověka napadne, potřebuje-li znát názor a pohled někoho z Prvních národů.

Lidé k němu vzhlížejí, lidé mu důvěřují. *Chief* Fontaine tahá z vlády další ústupky, napadá změny v zákonech, které poškozují původní obyvatele. Má úspěch. I když mu samozřejmě ne všichni fandí. Objevují se hlasy, že je zbytečně pragmatický, příliš málo se pouští do konfrontací a příliš úzce spolupracuje s vládou, kterou někteří původní obyvatelé nazývají „kolonizátorskou“ nebo přímo „okupační“.

Když Fontaine po letech odejde z politiky do světa velkého byznysu, u spousty lidí vzbudí srdečnou a upřímnou závist. Úspěch a peníze mu těžko někdo odpustí. Jedno je jisté: celá desetiletí ho jedni zbožňují, zatímco druzí ho stejně zaníceně nesnášejí – ale počítat s ním musejí všichni.

V jednom z rozhovorů popisuje sám sebe následovně:
„Nejsem vůbec hrozivý. Nikdo ze mě nemá strach. Ve společnosti lidí jsem tichý a spíš se držím v pozadí. Nemám ani charisma, jsem houby řečník. Mluvím mírným, jemným hlasem, ale nenechte se mýlit.“

Onoho dne v arcidiecézi mluví Phil Fontaine jako obvykle velmi potichu. I přesto duchovní slyší, že získal spolehlivé informace: v některých internátních školách spravovaných katolickou církví (*Indian residential schools*), kde končily děti původních obyvatel, docházelo k jejich deprivaci, a dokonce i k páchání násilí na svěřencích.

Duchovní si povzdechnou. Takové obvinění není žádná novinka. O případech nemístného chování kněží bývá církev, i ta kanadská, čas od času informována. Má na to své interní postupy, snaží se také nabízet obětem podporu.

Jenže Fontaine nechce podporu.

„Nastal čas zahájit veřejné vyšetřování tohoto bezpráví,“ poznamenává.

Rozhovor byl až dosud zdvořilý a klidný. Ale toto téma kněží jaksí nechtějí rozvádět a setkání přirozeně spěje ke konci.

Jenže Phil Fontaine má na srdci ještě něco.

Jde o školu s kamennou jeskyní, školu na slunečné mýtině.

Phil si příběh o ní skládá a nacvičuje v hlavě již několik měsíců. Je to veřejný projev, který jednou plánuje přednést. V budoucnu, určitě ne dnes.

Práce na proslovecích, to jsou muka. Phil Fontaine je sice význačný politik, ale pořád mizerný řečník. Čte z papíru, dělá pauzy a ztrácí se. Mhouří víčka, neumí udržet oční kontakt. Vždy ztuhne, když má něco veřejně pronést.

Proto chce být dobře připravený, než s tím vyjde ven. Ví, že riskuje svou autoritu i kariéru. Stejně tak ví, že se to stane, čeká na to čtyřicet let. Stane se to už poměrně brzy. Ovšem určitě ne dnes.

Na setkání s kněžími přesto Fontaine náhle vyhrkne:

„To ve vaší škole jsem zažíval násilí. To u vás jsem byl jako dítě sexuálně zneužívaný.“

Onoho večera vytahuje spousta Kanadánů z krabic gumové pavouky a papírové řetězy ve tvaru černých koček. Kdo to ještě nestihl, na poslední chvíli vydlabává a vyřezává dýně. Už zítra bude Halloween. Někteří potají načínají bonbóny koupené pro děti z okolí, které budou v kostýmech chodit od jedněch dveří ke druhým. Všude tak šustí obaly od *tootsie rolls* poschovávané v kapsách. Kanadské rodiny usedají k televizím. Na obrazovkách mnoha domácností běží hlavní zprávy CBC, Canadian Broadcast Corporation, kanadské obdoby BBC.

Tato stanice je současně oknem i zrcadlem Kanady.

Moderátor hlásí:

„A nyní k závažným obviněním ze zneužívání dětí v některých školách v provincii Manitoba. Jeden z populárních politiků a zároveň někdejší svěřenec katolické školy žádá o zahájení vyšetřování. I on sám, jak tvrdí, se v minulosti stal obětí zneužívání.“

Po vyslání se stanice spojuje přímo s Philem Fontainem. Šestačtyřicetiletý Fontaine mluví velice pomalu, pauzy dělá častěji než obvykle.

Reportérka Barbara Frumová, která klade otázky, chce nejdříve vědět, o jakém počtu dětí je řeč. Byl Phil jediný? Nebo se mohlo stát obětí kněží a sester z malebné mýtiny ještě nějaké další dítě?

Vážený a obdivovaný politik odpovídá v nejsledovanějším kanadském televizním pořadu takto:

„V mé třetí třídě prošel každý z dvaceti chlapců tím, čím jsem si prošel i já. Každý byl nějakým způsobem sexuálně zneužíván.“

Novinářka se chová, jako by nezaregistrovala, o jaké zneužívání šlo. Pouze podotýká, že ještě nedávno bylo bití dětí běžné a mnoho Fontainových vrstevníků tělesné tresty – po hlavky, švihání pravítkem přes ruce – zažilo.

„Z čeho usuzujete, že je vaše zkušenost jiná?“

„Jde o rozsah a intenzitu toho násilí. A o to, že jsme se potýkali s institucí, která představuje nejvyšší morální autoritu naší společnosti. Nemohli jsme nic dělat. Tento typ moci se nezpochybňuje.“

Rozhovor je náročný a drhne. Phil Fontaine mluví o pocitu studu a mylném přesvědčení, že je potřeba mlčet, aby si člověk zachoval tvář. Vysvětluje, že celý problém rozhodně nekončí za zdmi školy, ale roztáčí další koloběh krutostí.

Fontaine je během rozhovoru nervózní, mluví s odmlkami. A nakonec učiní něco, na co se nikdo – ani jeho blízcí, ani spolupracovníci, ani dva a půl milionu Kanaďanů u obrazovky – neměl šanci připravit.

„Ten, kdo je zneužíván, později sám zneužívá, a týraný sám týrá,“ vysvětluje velmi pozvolna a klidně.

„Znamená to, že se to stalo i vám?“

„Samozřejmě,“ odpovídá bez rozmyšlení Phil Fontaine před zraky ohromené veřejnosti. „Samozřejmě, že ano. Činíte druhým to, co jiní činili vám.“

Mohawk Institute Residential School, jedna z prvních internátních škol pro děti původních obyvatel, byla otevřena v roce 1828 na území dnešní provincie Ontario. Konkrétně v Brantfordu, rodném městě Alexandra Grahama Bella. Přezdívalo se jí The Mush Hole, neboli Rozkydlá díra, podle rozvařené ovesné kaše, kterou děti pořád dokola dostávaly na talíři jako základ stravy.

Sít převážně katolických a státem dotovaných internátních škol, která pokrývala celou Kanadu, začala v šedesátých letech řídnout, přestože poslední z nich, Qu'Appelle v provincii Saskatchewan, byla uzavřena teprve v roce 1996.

Mnoho budov shořelo nebo bylo rozebráno. V jiných fungují světské školy, další se přeměňují na nemocnice či hotely. Jiné se rozpadají. Několik málo z nich přežívá jako jakási místa paměti.

Celé ty dlouhé roky existence systému internátních škol se příliš nesbírají stopy ani nezabezpečují důkazy.

Jednou za čas se mluví, ba dokonce i píše o případech špatného zacházení, o dílčích incidentech v některých školách. Takových jako požár, utonutí, epidemie (vzácněji zneužívání dítěte). A právě tak se na ně společnost dívá: jako na nešťastné náhody nebo ojedinělé, okrajové patologické extrémy.

Tehdy přijde vhod slovní obrat, který má vyvrátit všechny pochybnosti a smýt všechna provinění. Zázračné zaklínadlo, tři slova, která znějí dobře v každé epoše a ve všech zeměpisných šířkách.

Ta-ko-vá-by-la-do-ba.

Stejně tak se říká: je to cena za pokrok, bolestný úlomek velkého příběhu dějin. Takové případy jsou sice nešťastné, ale ojedinělé.

O všech detailech toho, co se ve školách dělo, se Kanada dozví oficiálně až v roce 2015.

Následující ráno otiskují Fontainova slova kanadské noviny od Atlantiku po Pacifik, od Vancouveru po Ostrov prince Edvarda. Některá je dávají na titulní stranu.

Toho dne snídá spousta kanadských rodin v naprostém mlčení.

Zprvé, lze jen stěží uvěřit, že se něco takového mohlo přihodit ve veřejné, státem kontrolované škole. V katolické škole, kde byly děti svěřeny do rukou duchovních.

Zadruhé, lze se jen těžko smířit s faktem, že to potkalo předního politika, veřejnou osobu.

Zatřetí, jak je možné, že se o tom mluví nahlas, a navíc v televizi?

Začtvrté, lidi napadá, že děti jako Phil bylo možná víc.

Historici, úředníci a především někdejší žáci začínají pomalu přiznávat, že škola na mýtině skutečně nebyla jediná. V prvních dnech po rozhovoru se mluví dokonce o sedmi institucích, kde se měly děti stát oběťmi násilí ze strany duchovních. Dnes víme, že takových škol bylo sto třicet šest. Přeživalo v nich minimálně sto padesát tisíc dětí.

Jenže ani Phil Fontaine, ani Kanada o tom během vysílání rozhovoru ještě nemají tušení.

Fontaine svá slova nebere zpět a nemlčí. Mluví s každým, kdo o tom chce vědět. Jako refrén se v jeho vyprávění opakuje: týraní, sexuální zneužívání, psychické i fyzické násilí, systematické, institucionalizované trýznění dětí.

Přidávají se k němu další. Děje se něco, co už nelze zastavit. Třebaže to někteří přirozeně zkoušejí zpomalit, utlumit a zlehčit. Nebo přinejmenším stáhnout z veřejné diskuse.

Ani ne dvacet čtyři hodin po rozhovoru se objevuje reakce katolické církve. S otcem Claudem Blanchettem, mluvčím winnipežské arcidiecéze sv. Bonifáce, hovoří v televizi CBC tatáž novinářka, Barbara Frumová.

Kněz přiznává, že fámy o tom, co se dělo v katolických internátních školách, se objevují už dlouho, ale „většina lidí už dávno nechala tuto bolestnou zátěž za sebou“.

„Ale to přece bylo něco víc než fámy,“ usmívá se reportérka. „Církev kněze přesouvala mezi farnostmi, prováděla nepochopitelné, náhlé personální změny. Nedalo by se to nazvat zametáním stop?“

„Což o to, dnes bychom takové postupy skutečně nazvali zametáním stop, ale tehdy se církev domnívala... Nejen ona,

ale celá tehdejší společnost... Lidé se tehdy domnívali, že právě to je správný postup.“

„Ale když už to nyní víte, a pravděpodobně to ví i řada dalších kněží, plánujete v této věci zahájit vyšetřování?“

„Víte, Barbaro, veřejná vyšetřování mají obvykle politický cíl. Nejsem si jistý, jestli by na cestě k uzdravení tento krok pomohl. Spolu s úřady bychom dali přednost vytvoření určitého prostoru pro lidi, kteří tím utrpěli, prostoru, kde by mohli být vyslyšeni, kde by se mohli podělit o příběhy, které pokládají za důležité.“

„Chápu, že církev dává přednost tichému řešení, ale Phil Fontaine včera vyzýval k zahájení veřejného vyšetřování. Budete se tomu bránit?“

Kněz vysvětluje, že celá věc nyní poputuje do vyšších míst v biskupském paláci a pak se vrátí zpátky k těm, o které jde, tedy k „mister Fontainovi“.

Novinářce veřejné televize to však nestačí.

„Systém internátních škol byl zrušen, už dávno neexistuje. Ale co když stále sedíte na celém archivu, jenž skrývá desítky takových případů? Vypustíte je na denní světlo? Nebo spíš doufáte, že celá věc odezní? Nebo snad aktivně povedete vyšetřování a budete hledat další podobné případy?“ vyptává se.

„Vůbec nečekáme, až celá věc odezní. Vyléčit ty, jimž bylo ublíženo, umožnit jim, aby byli znovu sami sebou – to je naše největší naděje a největší přání.“

„Mluvíme o obětech. Co ale uděláte s těmi, kterých se týká obvinění? S těmi, kteří stále žijí a mohou být přivedeni k odpovědnosti?“

„Těmto lidem je třeba zajistit terapeutickou péči a systém podpory, abychom je ochránili před jistými tendencemi, sklony v jejich osobnosti. Měli by být obviněni, odsouzeni právním systémem? Inu, projevíme jim bratrskou lásku a bratrské porozumění. Zkusíme jim pomoci zvládnout toto období, které pro ně není snadné. Jim, jejich

blízkým, lidem, kteří je znají a milují. Jim samotným, ale také jejich obětem.“

„Otče Blanchette, ptala jsem se, jestli budete zjišťovat, zda bylo takových případů více. Ano, nebo ne?“

„V tuto chvíli arcibiskup nevyslovil záměr zahájit podobné pátrání.“

Otec Blanchette ještě dodá:

„Tyto případy byly něčím strašným, ale na minulost bychom se měli dívat s porozuměním.“

Po odvysílání rozhovoru s Philem Fontainem dorazily do redakce CBC tisíce dopisů od jiných dospělých lidí, kteří byli zneužíváni ve školách financovaných státem a většinou spravovaných katolickou církví. Psali o tom do televize, protože na koho jiného se měli obrátit?

Redaktoři otvírali obálky a dočítali se: nikdo na světě o tom neví, ani moje žena. Ty, kdo držíš tento dopis, se o tom dovídáš jako první.

Jenomže novináři nevěděli, co si s tím počít. V celé Kanadě neexistovaly ani nástroje, ani návody, jak o tom mluvit. A už vůbec ne nápady, co s tím dál.

Rozhodli se, že nejprve musí najít jazyk, který bude vhodný a nikoho neurazí.

Na začátku hovořili neutrálně: „někdejší žáci“, ale také „oběti“, i když brzy zjistili, že to může zapříčinit sekundární viktimizaci. Tento jazyk se s rostoucím počtem nových příběhů, kdy začali promlouvat další svědci povzbuzení Fontainem, velmi proměnil. Kanada brzy zařadila do svého slovníku výraz *survivor* čili ten, který přežil, a přiřadila mu nový význam.

Když se v Polsku hovoří o těch, kteří přežili, obvykle se tím míní lidé, kteří přežili holokaust. Heslo „přeživší

holokaustu“ v sobě nese konotace, které není třeba vysvětlovat. Naše část světa je ponořena v paměti holokaustu a máme jistá klíčová slova, která se jí pokoušejí obsáhnout. Také v Kanadě slovo *survivor* donedávna označovalo člověka, který přežil šoa.

Časy se ale mění – *survivor* dnes stále častěji označuje toho, kdo přežil církevní internátní školu. „Jsem ten, který přežil“ už znamená téměř totéž jako „navštěvoval jsem církevní internátní školu“.

Polský překlad tohoto slova není ideální. Přeživší je ten, kdo přežil, komu se dostalo záchrany jaksi zvenčí. Jako oběť katastrofy, které záchranáři poskytli pomoc.

V angličtině je *survivor* někdo, komu se povedlo přežít, přetrvat (*to survive*). Důraz je zde položen na vnitřní sílu, která člověku umožňuje udržet se při životě.

Pokud děti z kanadských internátních škol přežily, bylo to proto, že samy přetrvaly.

Nikdo je nezachránil, žádnému z nich se nedostalo pomoci.

Ta-ko-vá-by-la-do-ba.